

Monika DĄBROWSKA
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN
Kraków

Zabawa wprowadza dziecko w świat sztuki

Abstract: Play Introduces Child into World of Arts

Play is one of the most important factors in developing different children's activities. Creative art activities can help children in all areas of development — physical, social, emotional, imagination and experimentation. Creativity play is expressed when children use familiar materials in a new or unusual way, and when they engage in role-playing and imaginative play. Creative activities help children to discover the unexpected possibilities of their creativity. They also learn that problems can have more than one solution and the question can have more than one answer. Creative activities show children different ways to see and interpret the world. Primary education is a time for learning in the arts, about the arts and through the arts. Experiences in the art offer children opportunities to develop creativity and imagination, experience joy, beauty and wonder.

Key-words: enjoyment of art, self-expression, creative activities, learning through the art

Słowa kluczowe: zabawa, ekspresja, aktywność twórcza, wychowanie przez sztukę

Dziecko jako reprezentant świata zabawy

„Pierwotne formy ludzkiego współżycia są przesiąknięte zabawą. Kultura ludzka powstaje i rozwija się w zabawie i jako zabawa”¹.

Zabawa jest podstawą do rozwijania wrażliwości estetycznej, językowej oraz społeczno-moralnej, egzystencjalnej. U podstaw zabawy leżą ludzkie potrzeby, które w warunkach szkolnych mogą stać się niezbędnym czynnikiem rozwoju osobowości — są doskonałą okazją, by nauczyciel mógł kształtować u uczniów postawy dociekliwości, innowacyjności, osobistej odwagi, optymizmu a przede wszystkim postawy twórczej percepcji i ekspresji².

¹ J. Huizinga, *Homo ludens. Zabawa jako źródło kultury*, przeł. M. Kurecka, W. Wirpsza, Warszawa 1985, s. 11.

² Por. J. Dymara, *O kształtowaniu kultury zabawy*, [w:] *Dziecko w świecie zabawy. O kulturze, cechach i wartościach ludzkiej edukacji*, red. B. Dymara, Kraków 2009.

W refleksji teoretycznej nad zabawą trzeba odwołać się do słów Janusza Korczaka, który był orędownikiem zabawy dziecięcej:

[...] dziecko chodzi na czworakach i szczeka, by się przekonać, jak radzą sobie zwierzęta, udaje kulawego, starca zgarbionego, zezuje, jąka się, naśladuje widzianego na ulicy wariata, chodzi z zamkniętymi oczami, zatyka uszy, patrzy przez okulary, obrywa musze skrzydła, ogląda uszy, gardło, biegnie ze szkłem palącym na słońce, słucha, co w muszli szumi, uderza krzemieniem o krzemień³.

W dzisiejszych czasach nie brakuje zabawek na półkach sklepowych. Przykują one naszą uwagę kolorem, kształtem, dźwiękiem. Zapominamy o słowach Korczaka, iż dzieci potrafią bawić się wszystkim. Ich wyobraźnia z kamyka, patyka, czy koralika z pewnością coś wyczaruje, stworzy. Dzieci potrafią przeobrazić każdą rzecz w coś, co w danej chwili niezbędne jest im do zabawy — w zwierzę, postać, czarodziejskie drzewo. Kiedy siedzą w piaskownicy i bawią się w sklep, za pieniądze posłużą im zrywane liście, źdźbła trawy, kamyki. Gdy oczyma wyobraźni zamieniają się w kowbojów na Dzikim Zachodzie, kij znaleziony pod drzewem staje się wspianiałym rumakiem, a kawałek starego sznurka — lassem.

Dziecko jest najlepszym reprezentantem świata zabawy. Dla niego jest ona czymś naturalnym, nie musi zagłębiać się w jej istotę, nie analizuje jej, ale zaspokaja swoją ciekawość świata. Warto przypomnieć, że sztuka awangardzistów w pierwszych latach XX w. była swoistą próbą powrotu do dzieciństwa, dotarcia do dziecięcej świadomości, która nie poddaje się schematom narzuconym przez społeczeństwo. Spośród kierunków artystycznych XX w. najsilniej uwidatnił motyw zabawy i dzieciństwa dadaizm; nazwa ruchu — *dada* — wywodzi się z dziecięcego gaworzenia, a pierwszy dźwięk wydany przez dziecko miał wyrażać to, co prymitywne. Dadaści w swoich dziełach starali się wyeksponować spontaniczność dziecka, irracjonalność, fantazję. Odkrycie „dzieciństwa” przez dadaistów miało wpływ m.in. na Pabla Picassa, Paula Kleeego, Jeana Dubuffeta, których fascynowała prostota dziecięcej sztuki, spontaniczna i niczym nieskrępowana aktywność dziecka⁴.

Zabawa a twórcza aktywność dziecka

Wartości, które dawniej wiązano wyłącznie z wybitnymi postaciami, przypisuje się dzisiaj każdemu człowiekowi, określając się go jako jednostkę potencjalnie twórczą. Każda jednostka posiada bowiem wrodzony potencjał twórczy, który

³ J. Bińczycka, *Janusz Korczak o zabawie — wybór tekstów*, [w:] *Dziecko w świecie zabawy...*, op. cit., s. 207.

⁴ Por. B. Osińska, *Sztuka i czas. Od klasycyzmu do współczesności*, Warszawa 2005.

może ujawniać się i rozwijać już we wczesnym dzieciństwie⁵. K. Szmidt pisze, że „twórczość ma swoje źródło w zwyczajnych zdolnościach i umiejętnościach, a nie w odosobnionym talencie”⁶. Twórcza aktywność sprzyja m.in.: rozwijaniu wyobraźni, płynności, giętkości i oryginalności myślenia, formułowaniu samodzielnych sądów, motywacji wewnętrznej, rozwiązywaniu problemów⁷.

Dziecko jest zainteresowane wszystkim, co je otacza. Pragnie ono nazwać towarzyszące mu emocje, wyrazić je gestem, ruchem, słowem, dźwiękiem, barwną plamą. Potrzeba ekspresji jest dla niego czymś naturalnym. Twórcza aktywność dziecka rozwija osobowość i pomaga mu wyrazić siebie. Sztuka to przestrzeń, która zawiera w sobie emocje, słowa, dźwięki, kształty, gesty i rozmaite uczucia im towarzyszące. Dziecko czerpie radość z samego aktu tworzenia, dokonywania zmian, uzewnętrzniania emocji. Dziecko, w przeciwieństwie do dorosłych, jest nieświadome zasad tworzenia, odkrywa je na nowo za każdym razem, kiedy sięga po kartkę, farby czy kredki. Dorosły opiera się na tradycji, wcześniej zdobytym doświadczeniu. Dziecko nie ponosi odpowiedzialności za wytwór, a działanie twórcze jest dla niego zabawą. Zacierają się granice między fikcją a światem realnym. Dorosły, w przeciwieństwie do dziecka, zainteresowany jest głównie społecznym odbiorem swoich dzieł⁸.

Kiedy przyjrzymy się naturze procesu twórczego, rozpatrywanego jako działanie zmierzające w kierunku powstawania czegoś nowego, dostrzeżemy podobieństwo pomiędzy aktem twórczym a zabawą. Dziecko zostawione samo w pustym pokoju po chwili zacznie rozmawiać ze sobą, rysować, uczestniczyć w wymyślonych sytuacjach. Nie potrzeba mu żadnych narzędzi, zabawek by rozpoczął się proces zwany zabawą⁹.

Zabawa, której podstawą jest sztuka, angażuje wszystkie zmysły, rozwija wyobraźnię, twórcze myślenie, doskonali funkcje percepcyjno-motoryczne. Pomaga także pozbyć się lęków, napięć, nagromadzonych negatywnych emocji, pełniąc funkcję kompensacyjną. Zbliża nas też do innych ludzi. Podczas zabawy otwieramy się na człowieka o odmiennym kolorze skóry, wyznaniu, płci. Wzajemnie się od siebie uczymy, następuje dyfuzja kultur. Sztuka staje się pomostem, który łączy światy.

Dziecko tworzy w sposób naturalny, „wchodzi” w obraz, formę przestrzenną. Jest tu i teraz. Staje się artystą już od pierwszych stworzonych przez siebie

⁵ Por. J. Uszyńska-Jarmoc, *Twórcza aktywność dziecka. Teoria — rzeczywistość — perspektywy rozwoju*, Białystok 2003.

⁶ K. Szmidt, *Pedagogika twórczości*, Gdańsk 2007, s. 22.

⁷ Por. B. Dyrda, *Teoretyczne podstawy twórczości*, [w:] *Rozwijanie twórczości i inteligencji emocjonalnej dzieci i młodzieży*, red. B. Dyrda, Kraków 2004.

⁸ Por. K. Szmidt, op. cit.

⁹ K. Szczepański, *Zabawa jako źródło i podstawa twórczości*, [w:] *Dziecko w świecie zabawy...*, op. cit., s. 182.

melodii, pierwszych pozostawionych przez siebie plam na pustej powierzchni kartki lub ściany, pierwszych kreowanych ról podczas zabawy, pierwszych stworzonych przez siebie rymowanek. „Dziecko w sposób naturalny jest twórcą. Mogą zaprzeczyć temu jedynie ci, którzy nigdy nie obserwowali swobodnej zabawy małych dzieci”¹⁰. Twórcza aktywność zachęca dziecko do poznawania tego, co nieznanne, do sięgania do własnych marzeń, pragnień, „przenoszenia” się w świat fantazji, w którym wszystko jest możliwe.

Wychowanie przez sztukę

Aktywność jest podstawową cechą każdej jednostki, zdolnością, którą wyzwalamy w sobie od wczesnego dzieciństwa. Dziecko przejawia aktywność w zabawie. Swobodna zabawa dzieci, w której mogą realizować swoje pomysły i marzenia, sprzyja rozwijaniu ich predyspozycji twórczych. Sprawia, że dziecko podczas działań plastycznych może wyrazić swoje emocje, przeżycia za pomocą plamy, linii, kształtu, faktury, koloru.

W edukacji przez sztukę dziecko lepiej rozumie język sztuki, świat wartości, jest zachęcane do samodzielnej aktywności twórczej, odważnego eksperymentowania z różnymi technikami plastycznymi, które same w sobie stanowią dla dziecka zabawę. „Edukacja przez sztukę wspiera rozwój dziecka w całym bogactwie jego osobowości, a przez docieranie do emocji, intuicji i wyobraźni posiada walory wychowawcze”¹¹.

Sztuka jest źródłem wielu przeżyć zarówno dla osoby dorosłej, jak i dla dziecka. Zaspokaja jego naturalną potrzebę ekspresji, ale także potrzebę przebywania w świecie fantazji. Dziecko przez percepcję dzieła sztuki, przez wkraczanie w „inny świat”, kształtuje swoją wrażliwość i wyobraźnię. Sam kontakt z dziełem wyzwała u dziecka chęć tworzenia, eksperymentowania, przenoszenia się do świata fantazji.

Bez sztuki życie człowieka pozbawione jest duchowego pierwiastka. Bez koloru, kształtu, faktury, barwy, dźwięku, gestu, tańca, siły słowa, życie staje się ubogie, pozbawione szans odkrywania i znajdowania swoich miejsc i znaczeń¹².

Twórcza aktywność wspomaga rozwój dziecka, dając mu radość i satysfakcję z tworzenia, kształtuje postawy, szacunek do piękna, pobudza wyobraźnię. Dziecko poznaje otaczający je świat, odczuwa, przeżywa, tworzy. Aktywność twórcza — w ujęciu B. Dymary — to wykraczanie poza sprawdzone, a więc bez-

¹⁰ C. Clero, R. Gloton, *Twórcza aktywność dziecka*, przeł. I. Wojnar, Warszawa 1976, s. 56.

¹¹ M. Knapik, *Dziecko i sztuka*, Katowice 2003, s. 12.

¹² *Ibidem*, s. 134.

pieczne schematy, wchodzenie na teren nieznaną i niepewny, ponawianie prób urzeczywistnienia lub wykreowania nowej rzeczywistości¹³.

„Drzewa” — warsztaty twórcze

Warsztaty mogą stworzyć sytuacje zabawowe, w których następuje uwolnienie potencjału twórczego dziecka. W swojej pracy warsztatowej staram się łączyć działania plastyczne, ruchowe i muzyczne. Warsztaty są komponowane w taki sposób, aby wszystkie formy były ze sobą powiązane, dawały dziecku radość twórczą i stanowił impuls do pracy plastycznej.

„Drzewa” to warsztaty, które wykorzystują zabawę jako podstawowy element rozwoju twórczego dziecka. Projekt ma na inspirować do twórczego działania i poszerzenia obszarów dziecięcej wyobraźni. W czasie zajęć kreuje się sytuację, w której przez zabawę rozbudzona zostaje dziecięca fantazja. Warsztaty mają formę wędrowki po Krainie Sto Piątej Tajemnicy w połączeniu z pokazem reprodukcji obrazów ukazujących drzewa. Historia sztuki zna wiele takich obrazów. Wybierając reprodukcje, kierowałam się ładunkiem emocjonalnym, jaki kryje w sobie dzieło, kształtem, nietypową formą, kolorem, które mogłyby stać się impulsem dla wyobraźni dziecka.

Pracę nad tematem rozpoczyna wizualizacja podróży do Krainy Sto Piątej Tajemnicy:

Zabiorę was dzisiaj do niezwykłej krainy — Krainy Sto Piątej Tajemnicy. Można spotkać tam niezwykle drzewa. Wyobraźcie sobie, że do krainy lecicie na chmurce. Jest miękka, otula was, może mieć kolor lub kolory, jakie tylko chcecie. Lecicie powoli, unosząc się na wietrze. Nagle chmurka przyspiesza, wiruje w powietrzu, następnie zwalnia, gdyż zbliżamy się do miejsca.

Wizualizacji towarzyszy swobodna ekspresja ruchowa dzieci. Atmosferę tajemniczości potęguje muzyka, która była uzupełnieniem obrazu tworzonoego w umysłach dzieci (*Ten Pieces for Wind Quintet* G. Ligetiego).

W Krainie Sto Piątej Tajemnicy rośnie drzewo, które ma niebieskie gałęzie. Jest smutne, gdyż uważa, że nie pasuje do pozostałych drzew [reprodukcja *Srebrzystego drzewa* P. Mondriana].

Dzieci opowiadają o sytuacjach, w których czuły się samotne i smutne.

Kolejne drzewa posiadały wyjątkowe umiejętności poruszania się, tańczyły na wietrze, są pełne kolorów (reprodukcja *Czerwonych drzew* M. Vlamincka). Dzieci ruchem, gestem oddają taniec drzew. Werbalizują swoje emocje.

¹³ B. Dymara, *Świat pełen poezji*, [w:] *Dziecko w świecie sztuki...*, op. cit., Kraków 2000.

W Krainie Sto Piątej Tajemnicy rośnie wyjątkowe drzewo. Na jego gałęziach można zobaczyć małe domki. Nikt jednak nie widział ich mieszkańców i pozostałe drzewa od lat zastanawiają się, kto może w nich mieszkać [reprodukcja *Drzewa domów* P. Kleego].

Dzieci w grupach ustalają, kto może mieszkać w domkach na drzewie (określają mieszkańców, ich język, cechy charakterystyczne, itp.).

Ostatnie drzewo jest malarzem [reprodukcja *Drzewa życia* G. Klimta]. Portretuje inne drzewa. Ma już ich spory zbiór [*Czerwone drzewa na śniegu* S. I. Witkiewicza, *Stare jabłonie* F. Ruszczyca, *Dziwny ogród* J. Mehoffera, *Dwaj mężczyźni kontemplujący księżyc* C. D. Friedricha, projekt land art Christa i Jeanne-Claude, projekt zrealizowany w Lublinie „Drzewa w swetrach”]. Jednak musicie przyjść mu z pomocą. Mimo tylu gałęzi nie nadąza z pracą.

Dzieci wykonują pracę plastyczną pt. *Drzewo z Krainy Sto Piątej Tajemnicy* techniką batiku świecowego i techniką malarską z wykorzystaniem gąbki.

Warsztaty — wykorzystując naturalną potrzebę zabawy u dziecka — umożliwiają czynne uczestnictwo w sztuce, otwierają ukryte dotąd drzwi. Dzieci, inspirowane obrazem, ruchem, muzyką, uwalniają potencjał twórczy i odkrywają swe wnętrza.

Wykorzystanie zabawy do celów edukacyjnych pozwala na wprowadzenie wszystkich podstawowych elementów kształcenia wielostronnego, tj. uczenia się przez poznawanie, przeżywanie i działanie. Zabawa nie tylko sprzyja poznawaniu siebie, budowaniu więzi między uczestnikami, ale stymuluje też aktywność twórczą, będąc jednocześnie podstawą wszelkiej twórczej działalności. Zabawa nie może istnieć w oderwaniu od twórczości, tak jak twórczość w oderwaniu od zabawy¹⁴.

Nauczyciel, stosując ciekawe techniki plastyczne, inspirując sytuacje, które pobudzają twórcze myślenie i pokazując, że istnieje wiele odpowiedzi na jedno pytanie, stwarza dzieciom otwartą przestrzeń do budowania własnych kreacji. Aktywność twórcza, której podstawą jest zabawa, otwiera drzwi do różnorodnego patrzenia na świat i interpretowania go.

Człowiek ma wrodzoną naturalną potrzebę badania, eksperymentowania. Od samego początku jest eksploratorem, bada otoczenie, manipuluje przedmiotami, odkrywając świat i własne możliwości. Aktywność ta jest niezbędna dla fizycznego, umysłowego, emocjonalnego i społecznego rozwoju. Dziecko przejawia ją w zabawie, podczas której rozwija wyobraźnię, szuka nowych rozwiązań, zaspokaja potrzebę twórczej ekspresji.

Dziecko wciąż marzy o tym, by choć na chwilę przenieść się w świat fantazji, doznać uczucia swobody i radości. Umożliwia mu to zabawa. J. Huizinga pisze:

¹⁴ Por. K. Szczepański, op. cit., s. 187.

[...] zabawa urzeka, czyli oczarowuje. Pełna jest najszlachetniejszych właściwości, jakie człowiek potrafi w przedmiotach dostrzec i wyrazić, pełna jest rytmu i harmonii¹⁵.

Twórcze elementy, które występują w zabawie, nie tylko sprzyjają rozwojowi dziecka, ale również kształtują przyszłego odbiorcę sztuki.

Bibliografia

- Bińczycka J., *Janusz Korczak o zabawie — wybór tekstów*, [w:] *Dziecko w świecie zabawy. O kulturze, cechach i wartościach ludycznej edukacji*, red. B. Dymara, Kraków 2009.
- Dymara B., *Świat pełen poezji*, [w:] *Dziecko w świecie sztuki*, red. B. Dymara, Kraków 2000.
- Dymara J., *O kształtowaniu kultury zabawy*, [w:] *Dziecko w świecie zabawy. O kulturze, cechach i wartościach ludycznej edukacji*, red. B. Dymara, Kraków 2009.
- Dyrda B., *Teoretyczne podstawy twórczości*, [w:] *Rozwijanie twórczości i inteligencji emocjonalnej dzieci i młodzieży*, red. B. Dyrda, Kraków, 2004.
- Gloton R., Clero C., *Twórcza aktywność dziecka*, przeł. I. Wojnar, Warszawa 1976.
- Huizinga J., *Homo ludens. Zabawa jako źródło kultury*, przeł. M. Kurecka, W. Wirpsza, Warszawa 1985.
- Knapik M., *Dziecko i sztuka*, Katowice 2003.
- Osińska B., *Sztuka i czas. Od klasycyzmu do współczesności*, Warszawa 2005.
- Szczepański K., *Zabawa jako źródło i podstawa twórczości*, [w:] *Dziecko w świecie zabawy. O kulturze, cechach i wartościach ludycznej edukacji*, red. B. Dymara, Kraków 2009.
- Szmidt K., *Pedagogika twórczości*, Gdańsk 2007.
- Uszyńska-Jarmoc J., *Twórcza aktywność dziecka teoria — rzeczywistość — perspektywa rozwoju*, Białystok 2003.

¹⁵ J. Huizinga, op. cit., s. 227.

